

**«ЖАҢА ТАРИХИ ШЫНДЫҚ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ
МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТ ЖҮЙЕСІ»**

**Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның
баяндамалар жинағы**

**Сборник докладов международной научно-
практической конференции**

**«СИСТЕМА ГОСУДАРСТВЕННОГО АУДИТА В
УСЛОВИЯХ НОВОЙ ИСТОРИЧЕСКОЙ
РЕАЛЬНОСТИ»**

**Collection of reports of the international scientific
and practical conference**

**“THE SYSTEM OF STATE AUDIT IN THE CONTEXT
OF A NEW REALITY”**

НҰР-СҰЛТАН 2021

УДК 657.6
ББК 65.053
С23

С23 Сборник докладов международной научно- практической конференции «Система государственного аудита в условиях новой исторической реальности» = Collection of reports of the international scientific and practical conference “The system of state audit in the context of a new reality” = «Жаңа тарихи шындық жағдайындағы мемлекеттік аудит жүйесі» Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның баяндамалар жинағы. – Нұр-Сұлтан: - 549 б.

ISBN 978-601-337-598-4

Жинаққа жаңа тарихи шындық жағдайындағы мемлекеттік аудиттің өзекті мәселелері бойынша студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және профессор-оқытушылар құрамының баяндамалары кірді

The collection includes reports of students, undergraduates, doctoral students and teaching staff on topical issues of state audit in the context of a new historical reality

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и профессорско-преподавательского состава по актуальным вопросам государственного аудита в условиях новой исторической реальности

ISBN 978-601-337-598-4

©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2021

4. Учебное пособие по аудиту эффективности использования государственных средств / Счетная палата РФ. — М., 2004. — 188 с.

5. Australian National Audit Office (ANAO) / A guide to conducting performance audits – Кіру тәртібі: <https://www.anao.gov.au/work/corporate/guide-to-conducting-performance-audits>

6. United States Government Accountability Office / PERFORMANCE AUDITING The Experiences of the United States Government Accountability Office Statement of J. Christopher Mihm, Managing Director, Strategic Issues – Кіру тәртібі: <https://www.gao.gov/assets/660/658105.pdf>

7. Office of the Auditor General of Canada / What to Expect—An Auditee’s Guide to the Performance Audit Process – Кіру тәртібі: https://www.oag-bvg.gc.ca/internet/English/meth_lp_e_30860.html

8. Performance Auditing Guidelines 2014 Comptroller and Auditor General of India – Кіру тәртібі: <https://www.cag.gov.in/uploads/guidelines/PA-Guidelines2014-05de4f757ca0964-06548165.pdf>

9. Қазақстан Республикасының «Мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау туралы» 2015 жылғы 12 қарашадағы №392-V ҚРЗ Заңы (03.07.2020 ж өзгерістермен) – Кіру тәртібі: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000392>

10. Сыртқы мемлекеттік аудиттің және қаржылық бақылаудың рәсімдік стандарттарын бекіту туралы Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі есеп комитеті Төрағасының 2016 жылғы 31 наурыздағы № 5-НҚ қаулысы – Кіру тәртібі: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1600013647#z3>

БЮДЖЕТТЕРДІ БАСҚАРУДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК ҚАРЖЫЛЫҚ БАҚЫЛАУ

Малгазарова Лаура Мараловна

Мемлекеттік аудит мамандығының 3-курс студенті

Ғылыми жетекші: э.ғ.к., профессор Бейсенова Ляззат Зияденовна

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан Республикасы

E-mail: malgazdarova12@mail.ru

Аннотация

Осы мақаланың өзекті мәселесі - мемлекеттік қаржылық бақылаудың тиімді жүйесін қалыптастыру. «Мемлекеттік қаржылық бақылау» ұғымының мәні, бюджеттік қаржыландыру саласындағы мемлекеттік қаржылық бақылаудың мақсаты мен міндеттері, сондай-ақ мемлекеттік қаржылық бақылау органдары қызметінің стратегиялық мақсаты ашылады. Мемлекеттік қаржылық бақылау органдарының қызметі негізделетін қағидаттары көрсетіліп тұр. Әлемдік тәжірибеде бюджет қаражатын басқарудың тәсілдері мен Қазақстанда бюджеттік басқаруды жүзеге асыруы қарастырылады. Нәтижелерге негізделген

бюджеттеу жүйесі, сондай-ақ мақсаттары мен негізгі қағидаттары қарастырылады. Нәтижелерге негізделген бюджеттеуге көшу кезінде бюджеттің атқарылуын бақылау тетіктерін кезең-кезеңімен өзгертуі байқалады. Мақсаты стратегиялық, экономикалық және бюджеттік жоспарлау арасында нақты байланыс орнату болып табылатын мемлекеттік жоспарлаудың жаңа моделінің міндетті элементтері қарастырылады.

Түйін сөздер: мемлекеттік қаржылық бақылау, бюджеттік қаржыландыру, бюджеттеу жүйесі, бақылау.

Аннотация

Актуальным вопросом данной статьи является формирование действенной системы государственного финансового контроля. Раскрывается сущность понятия «государственный финансовый контроль», цель и задачи государственного финансового контроля в сфере бюджетного финансирования, а так же стратегическая цель деятельности органов государственного финансового контроля. Показаны принципы на которые опирается деятельность органов государственного финансового контроля. Рассматриваются подходы управления бюджетными средствами в мировой практике, а также осуществления управления бюджетом в Казахстане. Рассматривается система бюджетирования, ориентированная на результат, а также цель и основополагающие принципы. Показано поэтапное изменение механизмов контроля исполнения бюджета при переходе на бюджетирование, ориентированное на результат. Обязательные элементы новой модели государственного планирования, цель которой является установление четкой взаимосвязи стратегического, экономического и бюджетного планирования.

Ключевые слова: государственный финансовый контроль, бюджетное финансирование, система бюджетирования, контроль.

Annotation

The actual issue of this article is the formation of an effective system of state financial control. The article reveals the essence of the concept of "state financial control", the purpose and objectives of state financial control in the field of budget financing, as well as the strategic goal of the activities of state financial control bodies. The principles on which the activities of the state financial control bodies are based are shown. The article considers the approaches of budget management in the world practice, as well as the implementation of budget management in Kazakhstan. The article considers the result-oriented budgeting system, as well as the goal and fundamental principles. The article shows a step-by-step change in the mechanisms of budget execution control during the transition to results-based budgeting. Mandatory elements of the new model of state planning, the purpose of which is to establish a clear relationship between strategic, economic and budgetary planning.

Keywords: state financial control, budget financing, budgeting system, control.

Мемлекеттік биліктің ажырамас атрибуты-бұл мемлекеттік қаржылық бақылау жүйесі. Оның тиімділігін арттыруыақша, салық және бюджеттің

нығаюына ықпал етеді. Біздің еліміздің өзекті міндеті – бұл бар мәселелер мен даму бағыттарын шешу арқылы мемлекеттік қаржылық бақылаудың тиімді жүйесін қалыптастыру болып табылады.

Мемлекеттік қаржылық бақылау халықаралық стандарттарда «компанияның қаржылық және шаруашылық саясатын оның қызметінен пайда алатындай басқару мүмкіндігі» деп түсіндіріледі [3].

Неміс ғалымы Д. Хан «бақылау нақты көрсеткіштерді анықтау мен құжаттауды, сондай-ақ оларды қызмет нәтижелерін анықтау үшін жоспарланған көрсеткіштермен салыстыруды болжайды» деп санайды [4].

Мемлекеттік қаржылық бақылау мемлекет экономикасын қалыптастырудың қазіргі кезеңіндегі экономикалық тұжырымдаманың міндетті құрамдас бөлігі болып табылады.

Қазақстан Республикасының 2008 жылғы 4 желтоқсандағы Бюджет кодексі Мемлекеттік қаржылық бақылау ұғымын келесідей тұжырымдайды: «мемлекеттік қаржылық бақылау - бақылау объектілерінің бұзушылықтарды анықтау, жою және оларға жол бермеу мақсатында Қазақстан Республикасының бюджет және өзге де заңнамасын сақтауын тексеру және талдау арқылы жүзеге асырылады» [1].

Жоғарыда келтірілген дәйексөзге сүйене отырып, келесі қорытынды жасауға болады:

Біріншіден, мемлекеттік бюджеттің атқарылуын бақылау – мемлекеттің айрықша құзыреті;

Екіншіден, мемлекет мемлекеттік бюджеттің атқарылуын бақылауды арнаулы органдарға – мемлекеттік қаржылық бақылау органдарына жүктейді;

Үшіншіден, мемлекеттік қаржылық бақылау бақылау объектілерінің Қазақстан Республикасының бюджеттік және өзге де заңнамаларын сақтауын тексереді;

Төртіншіден, тексеру мен талдау мемлекеттік қаржылық бақылаудың негізгі әдістері болып табылады;

Бесіншіден, мемлекеттік қаржылық бақылаудың көмегімен мемлекет бұзушылықтарды анықтау, жою және оларға жол бермеу мақсаттарын көздейді.

Бюджет кодексінің 136-бабына сәйкес мемлекеттік қаржылық бақылау органдарының жүйесі [1]:

1) Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі есеп комитеті;

2) мәслихаттардың тексеру комиссиялары;

3) ішкі бақылау жөніндегі Қазақстан Республикасының Үкіметі уәкілеттік берген орган;

4) орталық мемлекеттік органдардың ішкі бақылау қызметтері;

5) облыстық бюджеттен, Республикалық маңызы бар қаланың, астананың бюджеттерінен қаржыландырылатын атқарушы органдардың ішкі бақылау қызметтері.

Мемлекеттік қаржылық бақылау сыртқы және ішкі болып бөлінеді. Бұл ретте сыртқы мемлекеттік қаржылық бақылауды Республикалық бюджеттің

атқарылуын бақылау жөніндегі есеп комитеті мен мәслихаттардың тексеру комиссиялары, ал ішкі бақылауды – Үкімет уәкілеттік берген ішкі бақылау жөніндегі орган және ішкі бақылау қызметі жүзеге асырады (1-кесте).

Кесте-1

	Сыртқы МҚБ	Ішкі МҚБ
Республикалық деңгейде	Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі есеп комитеті	Үкімет уәкілеттік берген ішкі бақылау жөніндегі орган және орталық атқарушы органдардың ішкі бақылау қызметтері
Жергілікті деңгейде	Мәслихаттардың тексеру комиссиялары	облыстық бюджеттен, Республикалық маңызы бар қаланың, астананың бюджеттерінен қаржыландырылатын атқарушы органдардың ішкі бақылау және ішкі бақылау қызметі жөніндегі Үкімет уәкілеттік берген орган

Әлемдік практикада бюджет қаражатын басқарудың екі тәсілі қалыптасты: қаржылық басқарудың шығынды моделі және нәтижеге бағдарланған нәтижелі бюджеттеу.

Қазақстанда бюджетті басқару нәтижелі модель бойынша жүзеге асырылады. Нәтижелер бойынша бюджеттеу арнайы нормативтік құқықтық реттеуді көздейді, оның бастапқы нүктесі бюджет қаражатын жұмсаудың тікелей және түпкілікті нәтижелерін және қойылған мақсаттарға қол жеткізу дәрежесін айқындайтын көрсеткіштерді айқындау болып табылады.

Нәтижеге бағдарланған бюджеттеу мынадай қағидаттарға негізделеді:

- мемлекеттің өз функцияларын жүзеге асыру барысында алынатын әлеуметтік-экономикалық нәтижелерді жоспарлау;
- әлеуметтік-экономикалық тиімділік көрсеткіштеріне қол жеткізуге байланысты бюджет қаражатын бөлу;
- бюджет қаражатын стратегиялық мақсаттар, тактикалық міндеттер және бағдарламалар бойынша бөлу;
- тиісті заңнамалық немесе өзге де нормативтік құқықтық актілер түрінде ресімделген мемлекеттік саясат қағидаттары негізінде стратегиялық мақсаттарды, тактикалық міндеттер мен бағдарламаларды тұжырымдау;
- халықтың қатысуымен мақсаттарды, міндеттерді және бағдарламаларды анықтау;
- бюджеттік қаражаттарды басқарушыларға олардың алдына қойылған мақсаттар мен міндеттерге қол жеткізу тәсілдерін таңдауда еркіндікті

және бағдарламалар мен жоспарланған кезең ішінде қаражатты қайта бөлу мүмкіндігін беру;

- бюджет қаражатын иеленушілер мен бюджет алушылардың түпкі нәтиже үшін жауапкершілігін күшейту;
- шығыстардың тиімділігіне ішкі бақылауды жүзеге асыру[2].

Нәтижеге бағдарланған бюджеттеу жүйесі ортақ мақсатты – мемлекеттік секторды басқарудың тиімділігін арттыруды көздейді.

Осылайша, нәтижеге бағдарланған бюджеттеуге көшу бюджеттің атқарылуын бақылау тетіктерін кезең-кезеңімен өзгертуді білдіреді.

Бюджеттік процестің екі моделі үшін бақылау формаларының ерекшеліктері 2-кестеде келтірілген.

Кесте-2

Бюджеттеу әдісі	Бақылау нысандары	Бақылау объектілері	Бақылау әдістері
Шығынды бюджеттеу	Сыртқы	Шығындар-нақты шығындар баптары	Қабылданған бюджет пен шығыстардың баптар бойынша орындалуы арасындағы сәйкестік, сондай-ақ Бірыңғай нормативтердің сақталуы тексеріледі. Шығыстарды санкциялау бойынша әрбір операцияның нысаналы сипатын тексеру жүзеге асырылады (шығыстарды жүзеге асыру алдында жүргізіледі)
	Ішкі	Шығындар-шығыстардың ірілендірілген түрлері	Министрлік (ведомство) жүзеге асыратын шығыстар мен жалпы мемлекеттік стандарттар арасындағы сәйкестік тексеріледі. Шығыстардың нысаналы сипатын тексеру шығыстар жүргізілгеннен кейін жүзеге асырылады
Нәтижеге бағытталған бюджеттеу	Бақылауды бюджет қаражатын тікелей иеленушілер жүзеге асырады	Министрліктің (ведомствоның) қызметінің нәтижелері (тікелей және түпкілікті) және олардың ағымдағы шығыстарының жалпы көлемі	Министрлік (ведомство) қызметінің жоспарланған және қол жеткізілген нәтижелері арасындағы сәйкестік тексеріледі. Қызметтің тікелей және түпкілікті нәтижелері алдын ала жоспарланады: шығыстарды жүзеге асырғаннан кейін жүргізілетін тексеру барысында шығыстардың дұрыстығы емес, алынған нәтижелерді өлшеудің дұрыстығы тексеріледі

Мемлекеттік жоспарлаудың жаңа моделі стратегиялық, экономикалық және бюджеттік жоспарлаудың нақты өзара байланысын белгілеу мақсатында енгізіледі, ол мынадай міндетті элементтерді қамтиды:

1) стратегиялық бағдарламалық құжаттар – «Қазақстан-2030 Стратегиясы. Барлық қазақстандықтардың өсіп-өркендеуі, қауіпсіздігі және әл-ауқатының

артуы», Мемлекет басшысының Қазақстан халқына жыл сайынғы Жолдаулары, Мемлекеттік бағдарламалар және стратегиялық бағдарламалар;

2) макроэкономикалық болжам және фискалдық саясаттың негізгі параметрлері;

3) мемлекеттік органның стратегиялық даму жоспары;

4) Қазақстан Республикасының Премьер-Министрі немесе облыс (астана, республикалық маңызы бар қала), аудан әкімі мен мемлекеттік орган арасындағы меморандум;

5) республикалық (жергілікті) бюджет;

6) мемлекеттік органның нысаналы бағдарламалары;

7) мемлекеттік органның операциялық жоспары;

8) мемлекеттік органның есебі.

Кең мағынада, мемлекеттік қаржылық бақылау - бұл мемлекет пен оның қаржы институттары жүргізетін қаржы саясатына экономикалық субъектілердің қажеттіліктерінің сәйкестік көрсеткіші [5].

Мемлекеттік қаржылық бақылаудың негізгі мақсаты мемлекеттік қаржы ресурстарын басқарудың тиімділігін, оның ішінде мемлекеттік қаражатты пайдаланудың ашықтығын қамтамасыз ету және қаржылық тәртіпті жақсарту арқылы арттыру болып табылады. Осы аталған мақсатты орындау үшін мемлекеттік қаржылық бақылау жүйесі тиімді болуға тиіс.

Мемлекеттік қаржылық бақылау мақсаттарының сыныптамасы:

Мемлекеттік қаржылық бақылаудың ағымдағы мақсаттары қызметті жасау кезінде қоғамдық қаржы ағындары бар қаржы операцияларына бақылау іс-қимылдарын жүргізу шамасына қарай жүзеге асырылады:

- Барлық деңгейдегі бюджеттердің және бюджеттен тыс қорлардың қаражатын қалыптастыру және жұмсауы бойынша;
- Мемлекет толық немесе ішінара қатысатын әртүрлі ұйымдық-құқықтық меншік нысанындағы кәсіпорындардың ақша ағындарын басқару жөніндегі мәселелер;
- Қоғамдық мүлікпен және өзге де тауарлық-материалдық құндылықтармен операциялар жасау бойынша ұсыныстар енгізеді.

Жоғарыда аталған функциялардың орындалуына байланысты мемлекеттік қаржы органдарының қызметі қағидаттарға негізделуі керек:

- заңдылық;
- орындылық;
- тиімділік бағыттары;
- ұтымдылық;
- тәуелсіздік.

Аталған қағидаттар мемлекеттік қаржылық бақылаудың ерекшелігін, оның қаржылық бақылаудың екінші түрінен айырмашылығы – ең алдымен тәуелсіздік пен тәуелсіздік қағидаттарына негізделген қаржылық құжаттардың сенімділігіне аудит жүргізуді атап көрсетеді. Олардың ішінде жақында тиімділік принципі маңызды болды. Оның мәнінің өсуі, ең алдымен, мемлекеттік органдардың мемлекеттік қаражатпен және мемлекеттік мүлікпен

жұмысының тиімділігін бағалауға бағытталған тиімділік мемлекеттік аудитінің пайда болуымен байланысты.

Мемлекеттік қаржылық бақылау органдары қызметінің стратегиялық мақсаты алдағы қаржы жылына арналған елдің әлеуметтік-экономикалық даму параметрлерін әзірлеумен және республикалық бюджетті бекітумен байланысты. Бюджет қаражатын жекелеген алушылардың қажеттіліктерін неғұрлым толық қамтамасыз ету үшін мемлекет жеке ведомствоның, басқарманың, мекеменің және ұйымның нақты қажеттіліктері мен қаржылық мүмкіндіктерін анықтайтын құрал керек. Осы аталған мақсаттар үшін мемлекеттік қаржылық бақылау қызмет етуге тиіс, ол тексерулер мен тексерулерді жүзеге асыру барысында бастапқы қаржылық есептілікпен жұмыс істеуге және әрбір нақты алушының қаржылық жай-күйін, оның дербес қаржыландыру көздерін, тұтынылатын ақша қаражатының көлемін және бюджеттік қаржыландыруға тәуелділігін объективті бағалауға тиіс.

Осылайша, бақылаушылар жұмысының нәтижелері мемлекеттік қаражатты нақты пайдалануды және нормативтер мен талаптардан анықталған ауытқуларды аударуды ғана емес, сонымен қатар бақылау объектісінің қаржы ресурстарымен қамтамасыз етілуін бағалауды, қандай да бір баптарды бюджеттен қаржыландыру көлемін де қамтитын болады.

Осы бағытта мемлекеттік қаржылық бақылауды пайдалану жекелеген ведомстволар арасында қаржы ресурстарын неғұрлым тиімді және ұтымды бөлуге мүмкіндік береді, сондай-ақ мемлекеттің одан әрі қаржылық саясатын түзетуге көмектеседі.

Мемлекет әрбір органның, әрбір лауазымды тұлғаның қызметінің тиімділігі жұмсалған қаражат мөлшерімен емес, қол жеткізілген нәтижелермен бағаланған кезде ғана тиімді болады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының 2008 жылғы 4 желтоқсандағы №95-IV Бюджет кодексі
2. «Нәтижеге бағдарланған мемлекеттік жоспарлау жүйесін енгізу жөніндегі тұжырымдама туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2007 жылғы 26 желтоқсандағы № 1297 қаулысы.
3. Қаржылық есептіліктің халықаралық стандарттары. М.: Әскери. 2003. 860 Б.
4. Хан д. жоспарлау және бақылау: бақылау тұжырымдамасы. М.: Қаржы және статистика. 1998. 11 Б.
5. Ю. А. Козенко, г.в. Федотова бюджетті басқарудың тиімділігін арттырудағы қаржылық бақылаудың рөлі: монография. Элиста: "КИСЭПИ"баспасы. 2006. 57 Б.